

BLISKOST MARULIĆEVE RIJEČI
(NAPOMENE PRIREĐIVAČA MARULIĆEVE *JUDITE*)

Milan Moguš

Priređivati za tisak Marulićevu *Juditu* posao je u isti mah i izuzetno težak i veoma lijep. Težak jer valja nastojati, slijedeći tekst, bar približiti se Marulićevoj pjesničkoj visini da bi se mogla dokučiti zagonetka pretakanja pjesničkih misli u jedan od najtežih pjesmotvornih metara, kao što je dvostruko rimovani dvanaesterac; lijep jer čovjek neprestano ostaje zadivljen s koliko se jezične elegancije Marulić umio pjesnički iskazati. Upravo zbog uspjeha što ga je postigao slažući svoju *Juditu* »u versih harvacki«, sva je prilika da se Marulić itekako pripremio za taj pothvat. Napojivši se jezikom hrvatske srednjovjekovne književnosti i, prevodeći *Naslidovanje*, izbrusivši vlastit dio književne stilizirane čakavštine svoga doba i zavičaja, stvorio je Marulić tekst koji od svoje poetike i od svoga jezika nije ništa izgubio iako će uskoro proći pola milenija otako je počeo pisati *Juditu*. Možda je najbolji dokaz za to pojava ovog, još jednog izdanja.

Koliko je priređivanje ovog izdanja za ediciju *Sabrana djela Mar-ka Marulića* uspjelo, reći će drugi. Pažljiv će čitalac i dobar poznavalac Marulićeve *Judite* razabrati neka nova rješenja u tekstu koja su možda i predugo čekala na svoju pravu realizaciju. U ovom su izdanju ta rješenja zapravo indirektan plod nastojanja da se izradi kompletan rječnik *Judite*. Rječnik je, naime, zahtijevao da se dá objašnjenje za

svaku Marulićevu riječ, a to se, opet, moglo učiniti ako se ispod stare grafije otkrivao originalan tekst. Tako su se ta dva posla isprepletala. Nesreća je ipak htjela da zbog tiskarske pogreške dođe na nekoliko mjesta do razlike između teksta *Judite* i rječnika. Zato u 396. stihu treba ispraviti *talić* u *talik*, a u 1130. stihu oblik *zet* promijeniti u *žet*.

Prepuštajući dakle čitateljima da uživaju u Marulićevim stihovima, u ovoj ću prilici iznijeti samo nekoliko misli o rječniku *Judite* jer je sada, po prvi put, kompletan. Leksikografsku stranu toga posla objasnio sam u predgovoru knjige. Zato će ovdje biti riječi o Marulićevu rječniku kao zakladi riječi.

Kad se sada, pošto imamo u rječniku potpunu zakladu Marulićevih riječi u *Juditi*, počinjje razmatrati prepoznatljivost vokabulara, dobivamo drugačiji dojam od onoga kad čitamo samo djelo. Naime, pri čitanju *Judite* Marulićev se jezik čini relativno težak. To zacijelo dolazi otuda što se morao uklopiti u dvostruko rimovani dvanaesterac, što je dovodilo do uspješno izvedenih iako neobičnih izričaja ili konstrukcija da ih je i sam Marulić često objašnjavao u bilješkama (npr. *sunce...za more skri nica = učini se noć*). Ali kad u tekstu *Judite* promotrimo svaku leksičku jedinicu zasebno, onako kako je obrađena u rječniku, tada nam Marulićev jezik postaje daleko razumljiviji. S toga se gledišta u Marulićevu vokabularu razabire nekoliko grupa riječi.

U prvu bismo grupu mogli uvrstiti riječi koje su zajedničke po izrazu i sadržaju Marulićevoj književnoj stilizaciji i današnjem književnom izrazu. Ako kao ilustraciju navedemo samo riječi s početnim fonemom *d*, onda prvoj grupi pripadaju — izuzmemo li vlastita imena, etnike i ksetike — ovi leksemi:

da, dalek, dan, danas, dar, darovati, dati, davati, daviti, davni, derati, deset, desna (=desnica), desni, despot, devet, dika, dim, dlan, do, dob, dobar, dobiti, dobivati, dobro, dobrotu, dočekati, dogovoriti (=izreći), dohoditi (=dolaziti), dolama, dolac, dom, doma (=kod kuće), donesti, donositi, donji, dopirati, dopustiti, dostizati, dostojan, dostojanstvo, dovesti, dozvati, drag, drāga (=uvala), drago, drug, druga (=družica), drugi, drugo, drum, družba, družina, dub, dubina, duboko, dubrava, dugo duh, duhovan, duša, dva dvadeset, dvor. Broj se istih riječi i povećava kad uzmemo u obzir sve oblike što se nalaze pod jednom natuknicom, kao npr. *bog, boga, bogom, bogu, bože ili dati, da, dade, dadu, daj, dali, dam,*

dao, davši. Jednaku bismo sliku dobili da smo uzeli riječi s kojim drugim početnim fonemom.

U drugu bismo grupu mogli ubrojiti riječi koje nam se danas čine ponešto zastarjelima, ali su ih hrvatski pisci upotrebljavali sve donekadno, kako se možemo uvjeriti uvidom u prvih sedam, dosada objavljenih, svezaka Benešićeva *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika* (Zagreb, 1985—1987). To su leksemi poput *akoprem* (=premda, iako), *bistar* (=brz, hitar), *brod* (=gaz), *daždjeti* (=kišiti; Marulić: *dažjiti*), *dobit* (=pobjeda; Marulić: *dobitje*), *domom* (=kući), *dosti* (=dosta), *došastan* (=budući), *dovolje* (=dosta), *drugoč* (=po drugi put) *duti* (=duhati), *fortuna* (=oluja), *godište* (=godina; Marulić: *godišće*), *hin* (=prijevera), *hitar* (=lukav), *hlepjati* (=žudjeti; Marulić: *hleptiti*), *hvoja* (=grana), *ishoditi* (=izlaziti), *iznevarce* (=iznenada; Marulić: *iznevarke*), *kar* (=ukor), *kontuš* (=vrsta kožuha; Marulić: odjeća, odijelo), *kreljut* (=krilo), *kuhač* (=kuhar), *last* (=udobnost), *ložište* (=ležaj; Marulić: *ložišće*), *lug* (=pepeo), *mahom* (=odmah), *mar* (=briga), *mast* (=boja), *militi* (=milovati), *mitariti se* (=mijenjati perje; Marulić: pridjev *mitar* = koji mijenja perje), *mniti* (=misliti), *množ* (=mnoštvo), *možan* (=moguć), *nadati* (=nagodati), *napitati* (=nahriniti), *naskočiti* (=navaliti, nasrnuti), *nasljedovati* (=oponašati; Marulić: *naslidovati*), *nastup* (=navala). Tako će jamačno biti i u narednim svescima Benešićeva rječnika.

Trećoj grupi pripadaju riječi u kojima se odražava fonološka slika čakavštine Marulićeva doba i zavičaja, pa stoga moraju nositi oznake svoga jezičnoga sustava. Taj čakavski sustav determiniraju leksemi kao što su *ča*, *gen. česa*, *zač*, prijedlog *va*, prilog *vavik*, glagoli *vazimati* i *vazeti* (s oblicima *vazam*, *vaze*, *vazeše*) pored sustavnih crta od kojih bismo mogli navesti:

a) konstantan ikavizam; b) realizacija sekvencija *ar* (npr. *arvanja*); c) upotreba starih sekvencija *ja*, *ča*, *ža* u primjerima kao *jati*, *počati*, *žaja*; d) realizacija staroga skupa *čr* kao *čar*, (npr. *čarljen*); e) prijelaz staroga skupa *dj* u *j* u riječima kao *dažjiti*; f) prijelaz skupova *skj* i *stj* u *šč*; g) zadržavanje sekundarnih skupova *tj*, *dj*, *lj*, *nj* (kao npr. *bratja*, *prezpravgje*, *vesel'je*, *dičen'je*); h) zadržavanje završnoga *-l* u imenicâ i pridjevâ; i) izostanak epenteze u primjerima kao *divji*, *drive*, *kopje*, *zdravje*; j) zadržavanje skupova *-if-* u infinitivu i *-jd-* u prezentu (npr. dojtj — dojde).

I navedeni i drugi istovjetni leksemi jednostavno nisu mogli biti drugačiji u Marulićevoj čakavštini i zato, kad znamo sustav iz kojega

potječu, postaju potpuno jasni, prozirni. Dovoljno ih je samo prekoderati da bi bili prepoznatljivi i današnjem čitaocu.

Nabrojene tri velike grupe sadrže zapravo više od dvije trećine Marulićeva leksika. To pretpostavlja izuzetno velik postotak razumljivosti Marulićeva teksta, kako bi i bilo da se radi o proznom tekstu, kao što je npr. predgovor *Juditi* ili *Naslidovan'je*.

Samo jednoj trećini Marulićeva rječnika pripadaju riječi koje su u Marulićevo doba i još stoljeće-dva živjele svojom puninom. Našu pozornost osobito privlače oni leksemi kojih je izraz jednak današnjemu, ali sadržaj nije, što se obično nije navodilo u dosadašnjim popratnim popisima riječi. Tako npr. ni u jednoga priređivača *Judite* nema u popisu riječi *brašno*, iako u najstarijim hrvatskim tekstovima taj leksem nema današnji sadržaj nego znači *hrana*, *jelo*, a u takvu su ga značenju upotrebljavali i Hektorović, i Lucić, i Zoranić i drugi hrvatski pisci, sve do kraja 18. stoljeća. Takvih je primjera u *Juditi* mnogo.

Zanimljivo je da dobar dio takvih leksema ima isto značenje kao i u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti. I uopće je veza između Marulićevih i hrvatskoglagoljskih tekstova vrlo jaka. Već u posveti *Judite* Dujmu Balistriliću Marulić rabi riječ *pop*, izraz bez sumnje preuzet iz glagoljaških tekstova, da bi se onda nizali, npr. *brašno* (=hrana; u glagoljaša i *duhovna hrana*), *istin* (=istinit), *kobilica* (=skakavac), *krivina* (=krivica), *ljubva* (=ljubav), *meč* (=mač), *nižnji* (=donji, podzemni), *općen* (=opći), *osop* ili *isop* (=biljka miloduh, kropilo), *otajno* (=potajno), *podoban* (=prikladan), *pozriti* (=pogledati), *pravden* (=pravedan), *raba* (=službenica), *račiti* (=udostojati se), *rov* (=jama), *shraniti* (=sačuvati), *slovo* (=riječ), *uza* (=okov), *vetah* (=trošan, star), *zled* (=zlo, šteta) i drugi. Mogli bismo se, uostalom, zapitati: zar bi Marulić imao u svojim, u čakavskom Splitu pisanim tekstovima riječi poput *hiža*, *hiznuti se*, *vekši*, *najmanjši* i sl. da nije bilo glagoljaške literature? Sve to pokazuje da su stari hrvatski pisci smatrali glagoljašku književnost i izraz te književnosti svojom kulturnom baštinom. Nije ta misao sasvim nova, ali je često prešućivana, pa je treba ponoviti u zgodi kad proučavanje Marulićeva leksičkog blaga upravo nuka na to. Dobivamo tako potvrdu za snažnu vertikalnu čuvanja i njegovanja književnoga izraza u Hrvata. Na toj je vertikali velik doprinos pisaca Marulićeva stoljeća i, dakako, samoga Marulića. Tako utemeljen, bio je to jezik sposoban da udovolji svim potrebama pisane riječi: od pravne isprave do filozofskog i pjesničkog djela. Zato postaju prirodne još dvije činjenice: prva je

da su Marulićeva djela protkana velikim brojem frazeologizama (o čemu bi trebalo posebno govoriti), a to znači da je Marulić na horizontalnoj osi širo, »granao« svoj vokabular; druga je da se glavnina fonda riječi Marulićevih djela rabila stoljećima dopirući sve do naših dana. U tom je kontinuitetu Marulić izuzetno važna postaja, dostojna — kao i uvijek kad se radi o klasiku pjesničke riječi — neprestanog našeg proučavanja.